

HOLOKAUSZT-ÉLETEK*

A *Holokauszt-életekkel* a Múlt és Jövő Kiadó egy új sorozatot indított el. A triptichon-szerkezetű könyv három szöveget illeszt egymás mellé. Ezek a történetek „a mindennapi élet anyagát” (Jean-François Lyotard) szövik a huszadik század legnagyobb népiertásával a háttérben. Az első szöveg az előzmény: hogyan élt a zsidó polgárság a két világháború között Magyarországon, amikor még megvolt egy békés együttélés reménye. Kádár Pál írása a gyermek perspektívájából tudósít az orvos apa életéről, kemény munkájáról, a beilleszkedés illúziójáról. A második szöveg – Ternel Kornélia írása – magát az elmondhatatlant teszi meg témájának. Szerzője megjárta a megsemmisítő táborokat, szinte minden családtagját elveszítette, és hazatért. Itt pedig azt kellett tapasztalnia, hogy sokan nem tanultak a történelmi leckéből. Idős korában megírt könyörtelen beszámolóját figyelmeztetésnek szánja: térjetelek észre, így végződhet az, ami olyan szánalmas és kicsinyes ellenségeskedésként kezdődött. Felületesen tekintve a harmadik szöveg írója – Fodor-Wieg Julia – mondható a legszerencsésebbnek. Kislányságként sikerül egy régen illuzórikussá vált polgári lét romjain túlélnie a vészidőszakot. Visszatekintve mégis úgy látja: örökre megsebeztek őt azok a történések, amelyeket annak idején olyan kedves kópésággal és kemény szívóssággal volt képes átélni.

Kádár Pál írása a gyermek és a serdülő fiú perspektívájából veszi számba családja életét a Borsod megyei kis faluban. Körorvos édesapja az első világháború előtt végezte el az orvosi egyetemet, majd egy huszárezred csapatorvosa volt. Hősiességéért ki is tüntették. Miután a háborút sok szerencséjével és egy öregecske katonaló segítségével túlélte, „aki” sértetlenül vitte át visszavonuláskor egy mocsáron, visszatért polgári foglalkozásához. Egy sváb és katolikus falu körorvosa lett, körzetéhez a tanyavilággal együtt húszezer ember tartozott.

* Kádár Pál – Ternel Kornélia – Fodor-Wieg Julia: *Az út szélén. Holokauszt-életek*. Összeállította: Kőbányai János. Múlt és Jövő, 2004.

„A *körgyógy-napszámost* én 1924. nyár elején ismerem meg igazság szerint. Akkor voltam másfél éves, és már kezdtem különbséget észlelni a körülöttem forgoló óriások között...[volt] egy nagy ember, aki figyelmesen nézett rám, néha becézett, beszélt hozzám, de néha megszúrta, vagy mást tett, ami fáj. Ha ő ott volt, biztattak, mondjam neki azt, apu.” Az elbeszélő gyermeki perspektívájából ismerjük meg a vidéki orvosfamilia mindennapjait, a helyi szokásokhoz idomuló életvitelüket: disznót vágnak és karácsonyfát állítanak, ám a „hívó, de nem vallásos” anya péntekenként azért gyertyát gyújt és imádkozik. Az apa nemcsak orvosi munkáját végzi lelkiismeretesen, de sokat tesz a környékbeliek egészségügyi felvilágosításáért, a babona, a káros higiéniai szokások megszüntetéséért is. A három fiú a helyi iskolába jár, majd a debreceni piarista gimnáziumba. Közben gyűlnek a baljós jelek, törvénybe lép az első, majd a második zsidótörvény. A környezet továbbra is szimpatizál a családdal, néhány barátjuk menekülésként a kikeresetelkedést javasolja, de az apa halani sem akar róla. Aztán a legidősebb fiúnak munkaszolgálatra kell bevonulnia. Kádár Pál a további eseményeket már Budapesten élte meg, nem volt tanúja szülei deportálásának. Amikor pedig láger-túlélőként visszatér szülőfalujába, zavart hallgatás fogadja. Békés, dolgozó életüknek, szégyenteljes elhurcolásuknak mintha tanúja sem maradt volna.

Terner Kornélia tizenhat évesen, „kopaszon, csíkos ruhában, élő csontvázként” tér vissza Budapestre, kezében egy édesanyja hamvait tartalmazó urnával. Megpróbál meggyógyulni, élni, mint mások, kizárva életéből a felejthetlent: tanul, tanít, dolgozik, gyógyít, férjhez megy és gyermeket nevel.

Az elhatározást, hogy hazatérése után több mint ötven évvel megszakítja hallgatását, megírja saját és mások pokoljárását, egy hivatalnoknő arcátlan szavai váltják ki belőle: „Senki sem tehet arról, hogy ön deportálva volt. A háború az oka mindennek.” Ekkor érzi úgy, meg kell mutatnia saját sorsának tükrében azt, hogyan vezetett a gyűlölet, közöny és gyávaság nők, férfiak, gyermekek szisztematikus kiirtásához.

Kornélia tudatos élete az 1930-as években kezdődött a Debrecen mellett fekvő Vámospércsen. Hűvös, szinte szociografikus tárgyilagossággal írja le a települést, benne saját életüket. A csak nőkből álló családot a színes egyéniségű nagya irányítja. Ő mutatja meg a kis Nellinek az égbolt csillagait, tőle tanul meg, szinte észrevétlenül franciául. Ő ébreszti fel benne a kíváncsiságot, amely később az orvosi pályára irányítja, az ő példáját követve tanulja meg, hogy a bátorság és a mások iránti részvétel nem ellentétes fogalmak. A falu még éli a mindennapok megszokott életét, de a zsidó közösség bántalmazása egyre gyakoribbá válik.

Kornélia még szinte gyermek, tizennégy éves, amikor családjával együtt elviszik a téglási gettóba, majd a debreceni téglagyárból Auschwitzba. A láger kapujában látja utoljára nagyanyját és Juli nagynénjét. Őt édesanyjával és Rozi nagynénjével együtt életben hagyják. Megtapasztalják az embertelen gonosztságot, de a szolidaritást is és tudják, a tábor csak egymást segítve lehet túlélni. Olga, a szlovák blokk-parancsnoknő és Cila, a kápo bátran és leleményesen képviseli fogolytársaik érdekeit. A láger után fegyvergyári munkára viszik őket Altenburgba. Kornélia anyja az úton végtelen szenvedések között meghal, így már csak ketten maradnak a családból. A háború véget ér, indulnak haza. Vámospércsen egy kirabolt és szinte lakhatatlan házat találnak. Néhány jóérezésű szomszéd segítségével valamelyes rendbe hozzák és próbálják folytatni az életüket. Kornélia beiratkozik az iskolába, leérettségizik és továbbtanul. Orvosként megbecsült munkát végez, férjét professzorral nevezik ki. De újra meg újra szembesül azzal, hogy másnak, idegennek látják azon a földön, ahova visszatért. Meg kell tapasztalnia a „vissza nem ültethetőség” élményét: *„Bárhova beléptem, éreztem a lekáderezést: zsidó, nem zsidó, zsidónak rokon? Hallgattam a nem igényelt magyarizációsakat és levontam következtetésként, hogy sokak szemében különbözök másoktól. Miért érzem magam mégis idetartozónak? Ez nagyon fontos és nehéz kérdés. Az embernek sokféle identitása lehet és a legerősebb köztudás alapján határozza meg magát. Az én vallásom a természettudomány, magyarnak neveltek, ezen az egyedülálló földrajzi egységen, a Kárpát-medencében.”*

A harmadik történet hőseit, Fodor-Wieg Júliát gyermekként érinti meg a történelem: *„1944. március 19-én a Münchhausen bárót játszották a siófoki moziban. Délután, nagy tavaszi melegben jöttem ki a vetítőteremből. A Sió hídon már német katonák meneteltek [...] Árnyék borult a világra, legalábbis az anyémre – ezt hétéves korom ellenére azonnal megéreztem.”* Az élet

ekkor vált lidérces játékká a jómódú polgárcsalád számára. A nagyapa, Friedmann Adolf által építtetett újlipótvárosi elegáns paloták egyikében próbálják meg a túlélést, majd siófoki nyaralójukban. *„Apám jó barátságban volt egy Wallenberg nevű úrral, aki svéd volt és soha nem jött a sofőrje nélkül. Sokat sugdolóztak, nekem ki kellett mennem a szobából. Csak sokkal később tudtam meg, ki is volt valójában, s mekkora jelentősége lett a tetteinek. Akkorra ő már eltűnt a sofőrével együtt, ma sem tudják biztosan, mikor és hol haltak meg. De addigra apu is halott volt már.”*

Juli és édesanyja idegen lakásokban bujkálnak az ostromlott Budapesten. Sokszor hihetetlen véletlenek mentik meg őket a biztos haláltól. Túlélnek a bombázásokat, visszatérnek kirabolt, mocskos otthonukba. Óriási erőfeszítéssel rendbe hozzák a házakat. De alighogy egyenesbe jönnek, a házakat államosítják, lakásukba pedig társbérloket költöztetnek. Ők most sem adják fel: az anya kötevényeket és partediket varr: megélnék ők akár a jég hátán is.

Juli, ez a szépséges, tehetséges és életvidám lány éli a gyermekek és kamaszok életét egy komor, félelmetes, árulásoktól mocskos világban. Csak a mátkát kell túlélni, csak az éppen sürgető feladatot kell elvégezni. Azt viszont bravúrosan. Mikor *„anyut és Imre bácsit”* elviszik, tizenhét évesen egyedül kell megküdenie a nyomozók ravaszságával, az ügyvédek pénzségével. De mindig talál megoldást, segítőt kezet. Csupán jövője nem marad. Húsz évesen pontosan tudja: ebben az országban, ebben a világban nem tud tovább élni. Még egy bravúros csel az orosz városparancsnok tolmácsának segítségével, s a háromfős kis család elmenekül.

Egy emberöltő múlva a Pozsonyi úton, a nagyapja által épített házak tövében sétálva éli át emlékeit. Ekkor írja meg felcseperedésének, eszmélkedésének történetét az az ember, akitől a kor nemcsak édesapját, de gyermekkorát is elvette.

Kőbányai Pálos a szövegek közlésével leletmentést végez. Pótolhatatlan dokumentumokat gyűjt össze, „bábája lesz” a szövegeknek azzal, hogy emlékezésre ösztönöz embereket, akik számára az írás éppolyan fájdalmas, mint régi életük cserepeinek gyűjtögetése kirabolt, tönkretett otthonuk romjai között. Ezzel, ahogy *A holokauszt mint narratíva* című tanulmány értékű utószavában írja, maga is belép szereplőként „a narratíva narratívájába”.

Legyen ereje ahhoz, hogy még sok „életcserepet” megtaláljon, kifényesítsen, s egy nagy mozaikká összeillesztve felmutasson. Mindazok számára, akiknek van szemük a látásra.